

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-57>

УДК 330.3

ТРАЕКТОРІЇ РОЗВИТКУ ОСНОВНИХ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

TRACKS OF DEVELOPMENT OF THE MAIN TYPES OF ECONOMIC ACTIVITIES IN UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD

Кузнєцова Лідія Іллівна
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАНУ»
ORCID: [https:// orcid.org/0000-0001-8711-7487](https://orcid.org/0000-0001-8711-7487)

Kuznietsova Lidiya
Institute for economics and forecasting
National Academy of Sciences of Ukraine

Стаття присвячена результатам дослідження наслідків повномасштабного вторгнення РФ для економіки України та визначенню головних завдань по її відновленню, головним з яких є вибір між тим, чи буде наша країна відновлювати свою економіку сировинно-аграрного типу або ж почне будувати економіку, що базуватиметься на новому технологічному укладі, економіку знань та технологій. Від того, який шлях вибере Україна у значному ступені залежатимуть підходи до вирішення конкретних завдань по відновленню зруйнованого війною. В статті визначені основні чинники скорочення виробництва по основних видах економічної діяльності, окреслено головні завдання по відновленню економіки у повоєнний період з урахуванням тих мегатрендів розвитку світової економіки, які сформувались зокрема як відповідь пост-пандемічного простору, а також представлено сценарне оцінювання траєкторій розвитку основних видів економічної діяльності у повоєнний період.

Ключові слова: мегатренди світового розвитку, основні види економічної діяльності, повоєнне відновлення, траєкторій розвитку.

The article is devoted to the results of the study of the consequences of the full-scale invasion of the Russian Federation for the economy of Ukraine and the determination of the main tasks for its recovery, the main of which is the choice between whether our country will restore its economy of the raw material and agrarian type or start building an economy based on a new technological system, economy of knowledge and technologies. Approaches to solving specific tasks for the reconstruction of war-ravaged land will largely depend on which path Ukraine chooses. The article is revealed the economic situation in which Ukraine found itself before the start of the war with Russia, and examines trends in the development of the world economy during the period of adaptation to pandemic conditions and exit from the crisis, are outlined the main megatrends of the post-pandemic development of the world. The article shows the losses of the Ukrainian economy from those destructions of the infrastructure that were the consequences of military actions, identifies the main factors of production reduction in the main types of economic activity, outlines the main tasks for the recovery of the economy in the post-war period, taking into account those megatrends in the development of the world economy, which were formed in particular as a response to the post-pandemic space. Also presents a scenario assessment of the development trajectories of the main types of economic activity activities in the post-war period to 2030. These are, in particular, such types of economic activity as agriculture, industry, construction and trade. The development of these types of activities has a significant multiplier effect on the scale of production of almost all other types of economic activity. The starting point of these studies was an estimate of the drop in production in the current 2022. State policy measures aimed at ensuring the successful recovery of the economy and the endogenization of Ukraine's economic development are also proposed. Those measures that must be carried out without waiting for the end of hostilities are separately highlighted

Keywords: megatrends of world development, main types of economic activity, post-war recovery, development trajectory.

Постановка проблеми. Військова агресія РФ зумовила масштабні руйнування усієї інфраструктури України, що призвело до катастрофічного скорочення виробництва практично в усіх видах економічної діяльності. У найближчий час перед країною постане завдання відновлення економіки. Проте вже сьогодні влада має чітко визначитися з тим, яку економіку будемо будувати після закінчення війни. В цьому контексті вкрай актуальним та важливим є визначення тих видів діяльності, які мають стати драйверами цього відновлення та вибрати оптимальну траєкторію їх розвитку, чому й присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти цих питань висвітлені у роботах ООН та Світового банку [1], досліджувалися на Міжнародній конференції Глобальних економічних перспектив тощо. Досвід країн з післявоєнного відновлення досліджено у роботах В. Гейця [2; 3], М. Скрипниченко [4], С.В. Іванова, В. Новікова, М. Сірука, Я. Железняка та інших. І безумовно питання відновлення України широко досліджувалися на Міжнародній конференції з питань відновлення України [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Україна у своїй новітній історії вперше стикнулася з повномасштабною війною. Країни, які відновлювали свої економіки після Другої Світової Війни, здійснювали це в іншій світовій системі і їх досвід може бути використаний Україною лише дуже обмежено. Війна ще триває і тому проблеми, з якими стикнеться Україна у повоєнний час є вкрай невизначеними, що обумовлює широке коло завдань, які потребують досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання):

- дослідити наслідки воєнних дій для економіки України;
- визначити чинники скорочення обсягів виробництва основних видів економічної діяльності;
- дослідити виклики, сформовані як загальною ситуацією у глобальному економічному пост-пандемічному просторі, так і воєнними діями в Україні для оцінки економічної динаміки у 2022 р.;
- визначити основні завдання по повоєнному відновленню економіки України;
- здійснити сценарне оцінювання траєкторій розвитку основних видів економічної діяльності України у коротко- та середньострокову перспективу.

Виклад основного матеріалу. У 2021 р. українська економіка, поступово адаптуючись до функціонування в умовах пост-пандемічного простору, відновила позитивну макроекономічну динаміку. Цей процес було порушено енергетичною кризою наприкінці 2021 р., коли висока енергоємність української економіки зумовила шокове зростання цін виробників, що сформувало потужний інфляційний потенціал і погіршило фінансовий стан підприємств. У цих досить складних перспективах економічного розвитку Україна увійшла у повномасштабну війну з РФ 24 лютого 2022 р.

Наслідками цієї війни, окрім гибелі тисяч військових та цивільних громадян України, вже стали величезні руйнування інфраструктури. Так, станом на 5 вересня 2022 р. загальна сума прямих збитків від пошкодження та руйнування будівель та інфраструктури вже перевищує 114,5 мільярда доларів, а загальні непрямі втрати складають \$ 130,4 млрд. Ця оцінка є результатом спільної роботи KSE Institute, урядових органів за лідерства Міністерства реінтеграції, Мінрегіону та Міністерства інфраструктури у співпраці з іншими міністерства та партнерськими організаціями в рамках діяльності Національної ради з відновлення України від наслідків війни (табл. 1).

За оцінками Уряду загальна потреба у фінансуванні відновлення та модернізації економіки складає \$ 750 млрд.

Україна немає таких фінансових можливостей, особливо враховуючи те, що відновлення інфраструктури має здійснюватися у максимально стислі строки. У вирішенні цього завдання Україна розраховує на технологічну та фінансову міжнародну підтримку. Вже на цей час багато країн – США, Франція, Італія, Португалія, Німеччина, Фінляндія, Туреччина та інші, – висловили готовність взяти участь у відновленні зруйнованих знакових об'єктів в містах та містечках України [6].

Крім того 5 травня 2022 р. в ЄС було створено Трастовий Фонд солідарності з Україною, який має стати інструментом мобілізації коштів для відновлення України, зокрема й заморожених та конфіскованих активів російської та білоруської еліти та олігархів.

Це потребуватиме інституційної підтримки – створення інституції, яка б була єдиним центром комунікації української влади та країн (організацій)-донорів при: створенні багаторічних капітальних програм модер-

Таблиця 1

Загальна оцінка втрат та потреб економіки України у відновленні, станом на 05.09.2022

Тип майна	Оцінка втрат, млрд USD		
	Прямі втрати	Загальні непрямі втрати	Загальні потреби у відновленні
Житлові будівлі	47,8	3,5	75,3
Інфраструктура	35,1	18,7	51,1
Активи підприємств, промисловість	9,7	30,3	19,7
АПК та земельні ресурси	4,3	23,4	17,5
Соціальна сфера	0,2	6,4	6,6
Транспорт	2,7	0,4	5,0
Освіта	4,4	2,1	5,4
Торгівля	2,1	23,3	3,9
Енергетика	1,8	11,6	3,5
Охорона здоров'я	1,6	2,7	2,5
ЖКГ	1,3	2,3	1,7
Культура, туризм, спорт	2,0	4,3	3,2
Адміністративні будівлі	0,9	0,1	1,3
Цифрова інфраструктура	0,6	1,1	1,0
Фінансовий сектор	0,02	0,2	0,02
Разом	114,5	130,4	197,8
Потреби у розмінуванні			70
			267,8

Джерело: damaded.in.ua [5]

нізації, об'єднанні взаємодоповнюючих та взаємопов'язаних програм, забезпеченні ефективного бюджетування та фондування капітальних інфраструктурних програм. Проте водночас постає завдання залучення інвестицій, фінансової допомоги, кредитів й управління фінансами в інтересах України.

Саме тому Уряд має вже зараз чітко визначити яка Україна постане у повоєнному відновленні: чи буде наша країна відновлювати свою сировинно-аграрного типу економіку або ж почне будувати економіку, що базується на новому технологічному укладі, економіку знань та технологій, економіку, яка відіграватиме достойну роль у новому пост-пандемічному світі.

Не викликає сумніву, що забезпечення національної безпеки та успішного розвитку вимагає останнього шляху – післявоєнна динаміка розвитку української економіки, і насамперед основних видів економічної діяльності України, має формуватися під впливом тенденцій розвитку світової економіки.

На сьогодні ООН назвала наступні мега-тренди пост-пандемічного розвитку:

– проривне спрощення комунікацій між людьми завдяки розвитку штучного інтелекту та впровадженню технологій 5G;

– зміщення акцентів у фундаментальних цінностях людей в бік зростання значення фізичного та психологічного добробуту;

– завершення поступового переходу до моделі вуглецевої економіки, яка покликана стримати глобальне потепління;

– активний розвиток циркулярної економіки, в основі якої лежать технології вторинного використання ресурсів та зменшення відходів;

– новий поштовх розвитку економіки біологічного зростання, зокрема індустрії органічної їжі [8].

Проте визначальними факторами при розробці стратегії та конкретних сценаріїв відновлення та повоєнного розвитку економіки України є обсяги завданих руйнувань критичної, виробничої, транспортної, соціальної інфраструктури та ступінь терміновості завдань по відновленню.

В даній статті представлено результати дослідження можливих траєкторій розвитку

основних видів економічної діяльності України до 2030 р. Висхідною точкою цих досліджень була оцінка падіння виробництва у поточному 2022 р.

Оцінити скорочення української економіки внаслідок ескалації військових дій наразі досить складно головним чином через те, що конфлікт продовжується і господарська система країни зазнає щодня нових втрат. Проте вже зараз можна оцінити ті виклики у сфері економічної діяльності, з якими стикнеться економіка України до кінця 2022 р., головними з яких є:

Неможливість підтримувати обсяги традиційного експорту товарів та послуг внаслідок руйнування логістичних ланцюгів, насамперед, блокування морських портів, що означає втрату експортного потенціалу.

Скорочення споживчого попиту населення та значна зміна його структури, зумовлене насамперед падінням доходів, значним прискоренням інфляції, девальвацією. На скорочення попиту вплинуло також те, що з початку війни станом на кінець серпня за даними ООН з України виїхало 11,1 млн. осіб, з яких повернулися 4,7 млн осіб. Тобто на сьогодні споживчий ринок України скоротився на 6,4 млн. споживачів.

Різке падіння інвестиційної діяльності, зумовлене як відсутністю власних коштів підприємств, які є основним джерелом капітальних інвестицій, так і активними воєнними діями.

Зруйновані промислові підприємства та житлово-комунальна інфраструктура, зруйнована логістика забезпечення виробництва сировиною та товарами проміжного споживання, нестабільність водо- та енергопостачання, міграція робочої сили.

Дефіцит значного асортименту споживчих товарів та товарів проміжного споживання українського виробництва внаслідок руйнування або ж захоплення окупантами виробничих потужностей, та збільшення імпорту споживчих товарів та товарів проміжного споживання, що зумовлює зростання дисбалансу зовнішньої торгівлі, прискорення цінової динаміки і скорочення платоспроможного попиту.

Дефіцит енергетичних ресурсів та зростання їх вартості, що формує зокрема загрозу для проведення жнив та опалювального сезону 2022–2023 рр.

Дефіцит трудових ресурсів, а також формування регіональних дефіцитів трудових ресурсів через руйнування соціальної, зокрема житлової інфраструктури.

Виходячи з цих висхідних умов темпи скорочення доданої вартості виробничих видів економічної діяльності у 2022 р. очікуються: сільське господарство – -35,5%, промисловість – -42,4%, будівництво – -45,8%.

Подальший розвиток економіки є слабо визначеним, зокрема насамперед внаслідок невизначеності термінів закінчення війни. Кожний день війни означає збільшення руйнації інфраструктурних об'єктів та інших втрат, а відтак – збільшення термінів та зростання потреби фінансових ресурсів на відновлення. Це у свою чергу збільшує невизначеність завершення тих масштабів відновлення економіки, які забезпечать перехід економіки України до стабільного зростання. Тобто можна констатувати, що подальший розвиток основних видів економічної діяльності України може відбуватися щонайменше двома траєкторіями, відмінності яких залежатимуть головним чином від терміну завершення війни¹. Виходимо з того, що активні воєнні дії закінчаться до початку літа 2023 р., або ж триватимуть до кінця наступного року. Ці відмінності зумовлять масштаб завдань по відновленню та термін початку повномасштабних проєктів, проте стратегічні напрями залишатимуться загальними, так як вони визначені особливостями відновлення окремих видів економічної діяльності у контексті тих руйнувань, які стали чи ще стануть наслідками воєнних дій (рис. 1).

Можна сказати, що ситуація в сільському господарстві є найбільш визначеною: відновлення обсягів виробництва у рослинництві залежить від термінів рекультивації сільськогосподарських угідь (розмінування, очищення від залишків снарядів та від забруднення від вибухів, розбитої воєнної техніки тощо); вкрай важливим є також відновлення зруйнованих зерносховищ, елеваторів та інших об'єктів для зберігання сільськогосподарської продукції.

Відновлення обсягів виробництва у тваринництві залежить не лише від відновлення або ж будівництва зруйнованих тваринницьких ферм, але й відновлення поголів'я. Постраждало від воєнних дій близько третини сільськогосподарських угідь і близько 22% усе ще знаходяться під окупацією.

¹ Безумовно визначальним чинником відновлення є наявність необхідних фінансових ресурсів, проте у даному дослідженні ми виходимо з того, що фінансова допомога країн-партнерів буде достатньою.

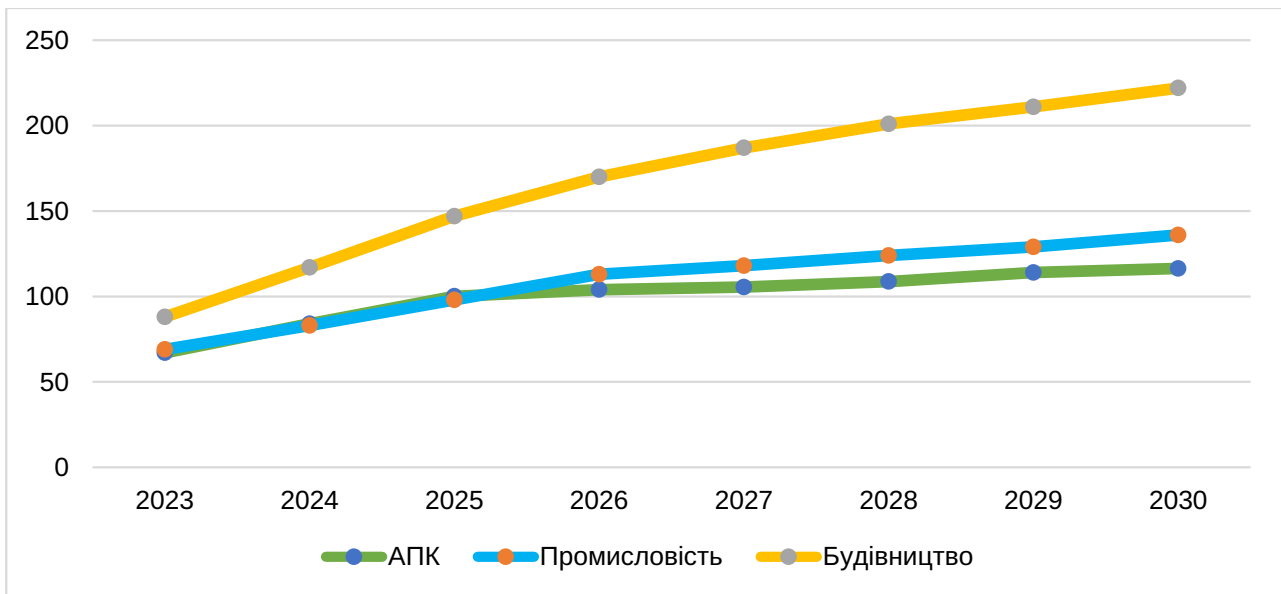

Рис. 1. Траєкторії розвитку АПК, промисловості та будівництва, у % 2021 р = 100%

Джерело: розрахунки автора

Вирішення перелічених проблем є завданнями короткострокової перспективи відразу після закінчення активної фази війни. Довготривалим може виявитися розмінування сільськогосподарських угідь. Проте важливим чинником стане календар проведення сільськогосподарських робіт: навіть якщо активні воєнні дії закінчаться навесні 2023 р. ввести в обіг переважну більшість звільнених угідь можна буде лише навесні 2024 р. Водночас протягом 2023 р. можна буде відновити зруйновані або ж побудувати нові зерносховища, відсутність яких сьогодні посилює негативні очікування аграріїв щодо посівної кампанії наступного року, так як вони вже стикнулися з проблемою зберігання врожаю поточного року. Тож масштабне відновлення сільськогосподарського виробництва відбуватиметься у 2024–2025 рр., протягом яких більшість пашні буде рекультивовано та відновиться поголів'я сільськогосподарських тварин і у 2025 р. обсяг виробництва досягне рівня 2021 р. У подальшому темпи розвитку аграрного сектору суттєво уповільняться відповідно до ресурсного потенціалу галузі, проте запровадження новітніх технологій вирощування та зберігання аграрної продукції, зміни у спеціалізації українського АПК та перетворення його у дійсно аграрно-промисловий комплекс, зростання ролі фермерства та малих підприємств з переробки сільськогосподарської продукції дозволить до 2030 р. перевищити рівень 2021 р. на понад 15–16%

Якщо ж воєнні дії триватимуть до кінця 2023 р. то і 2024 р. буде втрачений з точки зору відновлення посівної у звільнених регіонах. Проте загальна траєкторія розвитку збережеться, хоча рівня 2021 р. аграрний сектор у даному випадку буде досягнуто у 2026 р.

У періоди післявоєнної відбудови аграрно-промислового комплексу потреба в інноваціях стане особливо гострою, оскільки необхідно застосовувати нові підходи, аби зберегти за несприятливих умов або швидко відновити втрачені потужності. Інновації в аграрному секторі включають у себе широкий спектр технологій, починаючи з хімічного складу засобів захисту рослин, функціоналу сільгосптехніки, гібридів культур та тварин і закінчуючи підходами до оптимізації використання засобів виробництва, обробітку ґрунту та добрив. Тож траєкторія повоєнного розвитку АПК України в значному ступені залежатиме від обсягів залучення інвестицій.

Траєкторія розвитку промисловості акцентована на середньострокову перспективу: значну частину пошкоджених активів промислових підприємств становлять металургійні комплекси Донецької області та інші підприємства важкої промисловості Півдня України, відновлення яких є довготривалим завданням. Проте серед постраждалих промислових підприємств є такі, продукція необхідна для відновлення зруйнованої критичної інфраструктури, забезпечення життєдіяльності населення та обороноздатності ВСУ. Віднов-

лення роботи цих промислових підприємств має здійснюватися не чекаючи завершення воєнних дій.

У короткостроковій перспективі також має бути розширено та створено виробництво енергоефективних будівельних матеріалів, кліматичного обладнання, систем опалення та кондиціювання та гарячого водопостачання, енергоефективного обладнання для житлових будинків та інженерних споруд – усього, що буде необхідно для відновлення зруйнованої інфраструктури на принципах її модернізації та запровадження енерго-та ресурсозбереження. На такі проекти вже надають кошти країни-партнери, розглядаються інвестиційні проекти.

Окремо стоїть проблема відновлення та розширення ВПК. Частково підприємства ВПК вже створюються, проте масштабні проекти реалізовуватимуться у коротко- та середньостроковій перспективі. Відновлення рівня 2021р. можна очікувати вже у 2025–2026 рр., а до 2030 р. обсяги промислового виробництва збільшаться порівняно з 2021 р. на 34–36%, при цьому в структурі промислової продукції має суттєво збільшитися питома вага високо-технологічної продукції.

Будівництво відіграватиме одну з визначальних ролей у повоєнному відновленні України. Саме ця галузь має забезпечити відновлення усієї зруйнованої інфраструктури України. І насамперед – критичної. Це завдання стоїть перед будівельними організаціями і під час воєнних дій, тому і у 2023 р. обсяг будівельних робіт зростатиме: у 2023 р.

у більших масштабах за оптимістичною траєкторією і повільніше – за базовою. Проте вже з 2025 р. відмінності у траєкторіях знівлюються через масштаби на невідкладність завдань по будівництву та ремонту житлових, соціальних об'єктів та інженерних споруд, зруйнованих війною. Цей вид діяльності вже у 2024 р. перевищить обсяги виробництва 2021 р. У подальшому високі темпи зростання збережуться і до 2030 р. обсяг будівельних робіт становитиме 220–230% довоєнного рівня.

Висновки. Відновлення економіки України триватиме не один рік, проте починати його необхідно не чекаючи закінчення воєнних дій. Вже зараз мають розроблятися проекти відбудови багатьох і багатьох зруйнованих сіл та міст за усіма сучасними стандартами енергоефективності та екологічності (у тому числі переробки сміття та відходів), для сіл та територіальних громад – з урахуванням перспектив розвитку громад, з оптимальним та максимально уніфікованим набором та розташуванням об'єктів соціальної, транспортної, екологічної, медичної, освітньої інфраструктури, з обов'язковою наявністю місць укриття. Україна не має втратити людський капітал, для цього необхідно масштабніше залучати переселенців до дистанційної роботи на вітчизняних об'єктах та у вітчизняних проектах. І безумовно необхідно посилити зусилля, спрямовані на усунення корупційних ризиків, що виникають під час заходів відновлення в період дії воєнного стану і повоєнній відбудові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The Conference Board Global Economic Outlook. URL: <https://www.conference-board.org/topics/global-economic-outlook> (дата звернення: 13.10.2022).
2. Геєць В. М., Кораблін С. О. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України : Наукова доповідь / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Київ, 2022. 304 с.
3. Геєць В. М., Близнюк В. В., Никифорок О. І. Актуальні аспекти політики соціальної якості в постконфліктній економіці України. *Економіка України*, 2022. № 6. С. 3–22.
4. Скрипниченко М. І., Кузнецова Л. І., Білоцерківець О. Г. Сценарії макрооцінки повоєнної відбудови економіки України. *Економіка і прогнозування*. 2022. № 3. С. 48–74.
5. План відновлення України. URL: <https://ua.unc2022.com/plan-vidnovlennya-ukrayini> (дата звернення: 15.07.2022)
6. Загальна сума прямих збитків інфраструктури зросла до \$ 114,5 млрд. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-infrastrukturi-zroslo-do-114-5-mlrd/?fbclid=IwAR1w2o4E2WQX2R4UMbsy3zcJEAJjrKmm4-K80PsSqVcANUankPF30hH0FYI> (дата звернення: 10.10.2022).
7. Українські міста відновлять США, Туреччина та країни ЄС. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/ukrainski-mista-vidnovlyat-ssha-turechchina-ta-kraini-es-hto-ta-komu-dopomozhe.htm> (дата звернення: 13.10.2022).
8. Future Possibilities Report (2020). United Nations Organization. URL: <http://wdc.org.ua/uk/covid19-transformation-after-pandemic-europe> (дата звернення: 13.10.2022).

REFERENCES:

1. The Conference Board Global Economic Outlook. Available at: <https://www.conference-board.org/topics/global-economic-outlook>.
2. Heyets V., Korablin S. (2022) Vidnovleniya ta rekonstrukciya povoenoi economici Ukraini. Naukova dopovid. NAN Ukraini [Renewal of the tactics of reconstruction of the military economy of Ukraine: Scientific report]. Kyiv, 304 p. (in Ukrainian)
3. Heyets V. Bliznyuk V., Nikiforuk O. (2022) Aktualni aspekti sotsialnoi yakosti v postconfliktniy economitsi Ukraini [Actual aspects of the policy of social quality in the post-conflict economy of Ukraine]. *Economika Ukraini*, vol. 6, pp. 3–22. (in Ukrainian)
4. Skrypnychenko M., Kuznietsova L., Bilotserkivet O.H. (2022) Ctsenarni macrootsinki pislyavoienu vidbudovi economiki Ukraini [Scenarios of a macro assessment of the military reconstruction of the economy of Ukraine]. *Ekonomikai i prognozuvanna*, vol. 3, pp. 48–74. (in Ukrainian)
5. Plan vidnovlenniya Ukraini [Ukraine recovery plan]. Available at: <https://ua.urb2022.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>. (in Ukrainian)
6. Zagalna suma priamih zbitkiv infrastrukturi zrosla do \$114,5 mlrd [The total amount of direct infrastructure damage increased to \$ 114.5 billion]. Available at: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-priamih-zbitkiv-infrastrukturi-zrosla-do-114-5-mlrd/?fbclid=IwAR1w2o4E2WQX2R4UMbsy3zcJEAJrKmm4-K80PsSqVcANUankPF30hH0FYI>. (in Ukrainian)
7. Ukrainski mista vidnovliat SSHA, Turechina ta kraini EC [Ukrainian cities will restore the USA, Turkey and EU countries]. Available at: <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/ukrainski-mista-vidnovlyat-ssha-turechchina-ta-kraini-es-hto-ta-komu-dopomozhe.htm>. (in Ukrainian)
8. Future Possibilities Report (2020). United Nations Organization. Available at: <http://wdc.org.ua/uk/covid19-transformation-after-pandemic-europe> (accessed 10 October 2020).